

Araştırma Makalesi / Research Article

UKRAYNA SAVAŞI'NIN RUSYA-İRAN İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ*

Ayşe ATAŞ¹

Öz

Rusya ile İran arasında savunma, nükleer enerji çalışmaları ve dış politika alanları gibi birçok konuda iş birliği yapılmaktadır. Bu iş birliği her iki ülkeye de karşılıklı olarak, diplomatik ve stratejik bakımdan çok sayıda fayda sağlamaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren yakınlaşmakta olan Rusya ve İran'ın özellikle, İran'ın nükleer enerji alanındaki çalışmaları ve Arap Baharı sonrası Suriye'deki Esad yönetiminin korunması konularından iş birliği içindedir. Rusya ile Ukrayna arasındaki sorunlar, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte başlamış, 24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesiyle sonuçlanmıştır. Rusya ile Ukrayna arasındaki savaş halen devam etmektedir. Bu savaş sırasında, küresel çapta çok sayıda ülke Ukrayna'ya destek vermekte ve Rusya'ya yönelik yaptırımlar uygulamaktadır. Rusya-Ukrayna Savaşı sırasında İran, yaptırımlarla karşı karşıya kalan Rusya'ya siyasi, diplomatik ve askeri destek vermiştir. İran'ın Rusya'ya vermekte olduğu destek, iki ülke ilişkilerinin stratejik bir ittifaka doğru yönelmesine katkıda bulunmaktadır. Bu makale, Ukrayna Savaşı sırasında İran-Rusya ilişkilerinin gelişmesine ve stratejik bir ittifaka dönüşmeye başlamasına rağmen güçlü ve uzun ömürlü bir ittifakın kurulmasının; her iki ülkenin de yaptırımlarla karşı karşıya olması ve İran'da yaşanmakta olan iç karmaşa nedeniyle zorluklarla karşı karşıya olduğunu iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, İran, Ukrayna, Suriye, nükleer enerji.

Jel Kodu: F51, F52, F53

THE EFFECTS OF THE UKRAINE WAR ON RUSSIAN-IRANIAN RELATIONS

Abstract

There is cooperation between Russia and Iran on many issues such as defense, nuclear energy studies and foreign policy. This cooperation brings many benefits to both countries, both diplomatically and strategically. Russia and Iran, which have been getting closer since the end of the Cold War, are cooperating especially on Iran's work in the field of nuclear energy and the protection of the Assad administration in Syria after the Arab Spring. The problems between Russia and Ukraine started with the end of the Cold War and resulted in Russia's invasion of Ukraine on February 24, 2022. The war between Russia and Ukraine still continues. During this war, many countries around the world support Ukraine and impose sanctions against Russia. During the Russia-Ukraine War, Iran provided political, diplomatic and military support to Russia, which was facing sanctions. Iran's support to Russia contributes to the direction of the relations between the two countries towards a strategic alliance. This article argues that although Iran-Russia relations improved during the Ukrainian War and began to turn into a strategic alliance, the establishment of a strong and long-lasting alliance faces difficulties due to the sanctions decrees of both countries and the ongoing internal turmoil in Iran.

Keywords: Russia, Iran, Ukraine, Syria, nuclear energy.

Jel Codes: F51, F52, F53

* Bu çalışma 9-11 Aralık 2022 tarihinde II. Uluslararası Hitit Güvenlik Çalışmaları kongresinde özet bildiri olarak sunulan ve Kongre kitabında yer alan bildirinin, makaleye dönüştürülmüş halidir.

¹ Dr.Öğretim Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, aatas@ahievran.edu.tr, ORCID : 0000-0002-6160-6343

Başvuru Tarihi (Received): 10.08.2023 **Kabul Tarihi** (Accepted): 19.10.2023

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB)'nin dağılmasının ardından, SSCB'nin ardılı olan Rusya Federasyonu, geçmişte etkin olduğu bölgelerde bu etkinliğini koruyamamış; Amerika Birleşik Devletleri (ABD) küresel ölçekte olduğu gibi, eski Sovyet coğrafyasında da aktif bir politika yürütmeye başlamıştır. ABD'nin Asya'daki artan bu etkinliği, Rusya'nın yanı sıra bölgenin diğer önemli güçleri olan İran ve Çin'in de tepkisini çekmiş ve üç ülke arasında bir yakınlaşma sürecinin başlamasına neden olmuştur. Küresel ölçekte artmakta olan Amerikan gücünün etkisini, Asya bölgesinde kontrol altında tutma ve/veya sınırlandırmak amacıyla Rusya, İran ve Çin arasında güvenlik, savunma, ekonomi ve diplomasi alanlarında iş birliğine gidilmiş ve mevcut bağlantılar güçlendirilmiştir. ABD'nin bölgeye yönelik artan etkinliği, bu çalışmanın konusu olan Rusya-İran ilişkilerinin de yoğunlaşmasına katkıda bulunmuştur. Ancak iki ülke arasındaki ilişkinin bu süreçte her zaman yakın bir iş birliği halinde olduğu söylemek mümkün değildir. Rusya, ABD'nin Avrasya coğrafyasındaki etkinliğini sınırlandırmak amacıyla, İran'ın önemli bölgesel güçlerden birisi olmasını desteklemesine karşın, bölgedeki hâkim güç olmaması gerekliliğini de savunan bir yaklaşımı benimsemesinden dolayı, İran'a yönelik olarak hem destekleyici hem de sınırlayıcı nitelikte politikalar izlemektedir (Kahraman, 2016:32-34).

Rusya-İran ilişkilerinin niteliği genel olarak iş birliğine yönelik olmakla birlikte, rekabet içinde oldukları konular da bulunmaktadır. İki ülkenin nükleer enerji çalışmalarına ve Arap Baharı süreci sonrası Suriye'nin geleceğine ilişkin konularda dönemsel bazı çekişmeler yaşansa da genellikle ortak politikalar izlendiği görülmektedir. Rusya ile İran'ın genel olarak rekabet halinde bulunduğu alan ise enerji sektörüdür. Hem İran hem de Rusya'nın dünyanın önde gelen petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip, üretici ve ihracatçı ülkeler olması, iki ülkenin enerji sektöründe rekabetine yol açmaktadır.

Rusya-İran ilişkileri, Soğuk Savaş'ın son dönemlerinden itibaren hızla gelişmeye başlamıştır. İran petrolünün millileştirilmesi krizi ve 1953 yılında dönemin İran Başbakanı Muhammed Musaddık'ın devrilmesi olayının ardından, Şah Muhammed Rıza Pehlevi, ABD ile yakın bir ilişki içinde olmuş, ABD'nin Basra Körfezi'ndeki müttefiklerinden biri haline gelmiştir. Ancak iki ülke arasındaki yakın ilişki İran'da, 1979 yılında gerçekleşen Devrim'in ve bilhassa 4 Kasım 1979-20 Ocak 1981 tarihleri arasında süren Rehine Krizi'nin ardından bozulmuş ve İran, ABD tarafından uluslararası arenada tecrit edilmeye başlanmıştır. 1980-1988 yılları arasında süren ve kazananın olmadığı İran-İrak Savaşı sırasında İran uluslararası arenadaki yalnızlığını görmüş, 1989 yılında dini lider Ayetullah Humeyni'nin ölümünün ardından başta nükleer enerji konuları olmak üzere uluslararası iş birliği arayışına girmiştir. Bu dönemde İran'ın öncelikle Batılı devletler olmak üzere çok sayıda devlet ile görüşmesine rağmen bunların, ABD'nin tepkisinden çekinmesinden dolayı İran'la olan ilişkilerini sınırlı düzeyde tutmayı tercih etmeleri, İran ile Sovyetler Birliği arasındaki yakınlaşma sürecinin yolunu açmıştır. Bu doğrultuda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce Gorbaçov döneminde başlatılan nükleer konuları da içeren askeri iş birliği süreci Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından da devam etmiş, Vladimir Putin'in 2000 yılında Rusya Devlet Başkanı olmasının ardından iki ülke arasındaki yakınlaşma süreci artarak devam etmiştir.

Soğuk Savaş sonrası Rusya ile İran arasındaki askeri iş birliğine ilişkin ilk antlaşma, 1989 yılında İran Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani'nin Moskova ziyareti sırasında, Gorbaçov ve Rafsancani tarafından imzalanmış, Sovyetler Birliği, İran'a Mig-29 savaş uçakları, Mig-29 UB eğitim uçakları, SU-29-MK saldırı uçakları ve S-200 hava savunma sistemlerini de içeren çok sayıda silahın satışını gerçekleştirmiştir (Mahmadov ve Naseem, 2018:97). 1989 yılında Rusya ile İran arasında başlayan bu yakınlaşma, sadece silah satışı ile sınırlı kalmamıştır. Yine 1989 yılında Rusya ile İran arasında nükleer enerji konusunda iş birliğini içeren bir anlaşma da imzalanmış ancak Sovyetler Birliği'nin

dağılması nedeniyle hayata geçirilememiştir. Ocak 1995'te, Yeltsin hükümeti döneminde Rusya ile İran arasında yapılan yeni bir anlaşma ile iki ülke arasındaki nükleer iş birliği süreci başlatılmıştır (Celalifer Ekinci, 2009:38-39). 1980-1988 İran-İrak Savaşı ve ardından 1990-1991 yıllarındaki Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ardından yaşanan Körfez Savaşı sürecinde ABD'nin Basra Körfezi'ndeki en önemli güç haline gelmesi de ABD'nin bölgedeki artan etkisinden rahatsız olan Rusya-İran ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu bölgesinde güç geçtikçe artmakta olan Amerikan etkinliğinin sınırlandırılmasına yönelik Rusya ile İran arasındaki iş birliği, Ukrayna'da devam etmekte olan savaş ile birlikte stratejik bir ortaklığa doğru evrilmektedir.

Rusya ile İran arasında başlayan bu süreç her iki ülke için de birtakım avantajlar sağlamıştır. Rusya, bölgedeki Amerikan etkinliğini azaltmak için İran'la yakın ilişkiler kurmuş, bölgesel politikalarda ABD'ye karşı avantajlı hale gelmiştir. Amerikan yaptırımları altında olduğu için ekonomik, diplomatik, ticari ve askeri faaliyetleri hayli sınırlandırılmış olan İran'la yürüttüğü bu ilişki sayesinde, Soğuk Savaş sonrası dönemde sıkıntı içinde bulunan Rus ekonomisine de önemli katkılar sağlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya ile başlayan yakınlaşma süreci, İran açısından da benzer nitelikte katkılar sağlamıştır. Bunların en önemlisi, ABD yaptırımları karşısında Rusya ile yapılan iş birliği sürecinin İran'ın politik manevra kabiliyetini arttırmasına ve bölgesel bir güç olarak tekrar öne çıkmasına olan katkısıdır. Rusya ve İran arasındaki başta nükleer enerji ve silah ticareti alanları olmak üzere gerçekleştirilen bu iş birliği, Amerikan ambargosu altındaki İran'ın elini güçlendirmiş, yerli silah üretimini ve nükleer teknolojisini geliştirmesine kadar geçen dönemde bölgesel etkinliğini korumasına katkı sağlamıştır. Ayrıca her iki ülkenin de önce Dağlık Karabağ sorununda ve ardından Arap Baharı sonrası Suriye meselesinde de olduğu gibi birçok konuda ortak çıkarlara sahip olması, bu iş birliğinin boyutunun derinleşmesini ve ömrünün uzamasını sağlamıştır.

2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırmasıyla başlayan ve halen devam etmekte olan Rusya-Ukrayna Savaşı ise Rusya-İran yakınlaşmasının ulaştığı noktayı göstermesi bakımından hayli önem taşımaktadır. İki ülkenin savaş sırasında birbirlerine vermiş oldukları diplomatik desteğin yanı sıra başta drone ticareti olmak üzere gerçekleştirilen silah alışverişi, ağır nitelikteki uluslararası yaptırımlarla karşı karşıya bulunan Rusya ve İran'ın ikili ilişkilerinin stratejik bir ortaklığa doğru yönelmekte olduğuna işaret etmektedir. Rusya ve İran arasında Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlayan yakınlaşma süreci, dönemselsel olarak bazı zamanlarda durma noktasına gelmiş olmasına veya rekabete dönüşmüş olmasına karşın, yıllardır birçok alanda çok boyutlu bir biçimde devam etmektedir.

Bu çalışmanın amacı Ukrayna Savaşı'nın, Rusya-İran ilişkilerine olan etkilerini ele almaktır. Çalışmanın temel hipotezi ise Ukrayna Savaşı'nın Rusya-İran ilişkilerinin seyrini olumlu yönde etkilediği ve iki ülke arasındaki İran aleyhine olan asimetric ilişkinin, savaşın Rusya'ya olan etkileriyle birlikte daha eşit düzeye eriştiğidir. Geçmişte İran, Rusya'nın desteğine daha fazla ihtiyaç duymakta ve bu nedenle ikili ilişkilerde Rusya'nın daha fazla sözü geçmekteydi. Rusya'nın, Suriye'deki İsrail ve ABD ile olan kısa dönemli uzlaşısı örneğinde olduğu gibi, Rusya, kendi çıkarları doğrultusunda Avrupa ülkeleri veya ABD ile olan ilişkilerini düzeltebilmek için bazı dönemlerde İran'ı bunlar karşısında yalnız bırakabilmekteydi. (Askeroğlu, 2022:581-582). Ancak Ukrayna Savaşı, Rusya-İran ilişkilerindeki bu asimetrinin bozulmasına ve ikili ilişkilerin geçmişe oranla daha fazla "eşitler arası" bir ilişki düzeyine ulaşmasına katkı sağlamıştır. Bu hipotez doğrultusunda öncelikle "Rusya-İran ilişkilerini etkileyen faktörler nelerdir?", "İkili ilişkilerde iş birliğine ve rekabete neden olan unsurlar nelerdir?" sorularının ardından da "Ukrayna Savaşı'nın Rusya-İlişkilerini hangi doğrultuda etkilemiştir?" sorusunun cevabı aranmıştır.

Bu doğrultuda çalışmanın ilk kısmında iki ülkenin genellikle iş birliği halinde olduğu İran'ın nükleer enerji programı ve Arap Baharı sonrasında Suriye'de yaşanmakta olan süreçte yürütülen politikalar ele alınmış ardından da iki ülke arasında rekabete neden olan enerji sektöründeki rekabete yer verilmiştir. 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın, Rusya-İran ilişkilerine etkilerine ise çalışmanın ikinci kısmında yer verilmiştir.

Çalışma nitel araştırma yöntemlerine göre yürütülmüştür. Bu doğrultuda konu ile ilgili literatür taranmış, Rusya-İran ilişkilerini etkileyen konular derinlemesine ve sistemli bir biçimde araştırılmıştır. Rusya-İran ilişkilerini etkileyen konuların, nükleer enerji veya Suriye meselelerinde olduğu gibi tarihsel temelleri ulusal ve uluslararası literatür taranarak kısa ve açıklayıcı bir biçimde ele alınmış, olayların tarihsel perspektifine de yer vermeye çalışılmıştır. Ayrıca halen devam etmekte ve uluslararası kamuoyunun en önemli gündem konularından biri olan, Ukrayna Savaşı'na dair güncel bilgilere ulaşılması amacıyla ulusal ve yabancı günlük gazeteler, stratejik araştırma merkezleri tarafından hazırlanmış haber ve köşe yazıları taranarak, Rusya-İran ilişkilerine olan etkilerine çalışmada yer vermeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Ukrayna'da yaşanan savaşın Rusya-İran ilişkilerdeki yaklaşma düzeyini arttırdığı ve iki ülkenin stratejik bir ortaklığa doğru gittiği iddiasına ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya-İran İlişkileri

Rusya-İran ilişkileri, iki komşu ülke olmalarının yanı sıra küresel ölçekte yaşanan dönemsel gelişmelerin de etkisiyle biçimlenmiştir. 1989 yılında iki ülke arasında silah ticareti ile başlayan ve nükleer enerji konusundaki iş birliği ile devam eden ilişkiler, dönemsel durağan süreçlere rağmen, Ukrayna Savaşı'nın da etkisiyle günümüzde stratejik müttefiklik düzeyine ulaşmaya başlamıştır. Her ne kadar Soğuk Savaş sonrası dönemde ikili ilişkiler yoğunlaşmaya başlamış olsa da iki ülke arasındaki bağlantılar, her dönemde kısıtlı düzeyde de olsa sürdürülmüştür. 2022 yılının başına kadar olan dönemde Rusya-İran ilişkilerinin, nükleer enerji konusundaki iş birliği ve Suriye meselesindeki ortak politikalar üzerinden değerlendirilmesi halinde iki ülkenin dönem dönem anlaşmazlıklar yaşamış olsalar da genel olarak iş birliği içerisinde olduğu ileri sürmek mümkündür. Ancak hem İran'ın hem de Rusya'nın önemli petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olan, üretici ülkeler olmaları nedeniyle enerji alanında rekabetçi politikalar izlemektedirler.

1.1. Rusya-İran Nükleer Enerji İş Birliği

Rusya-İran ilişkilerindeki en önemli iş birliği konularının ilki nükleer enerji konusundaki iş birliğidir. İran'daki nükleer enerji çalışmaları, ABD'nin 1953 yılında ortaya koyduğu "Barış İçin Atom" Projesi çerçevesinde, 1967 yılında Tahran Üniversitesi bünyesinde ilk araştırma reaktörünü kurmasıyla başlatılmış ve Muhammed Rıza Şah'ın nükleer çalışmalara önem atfetmesi nedeniyle geniş çaplı olarak devam ettirilmiştir (Celalifer Ekinci, 2009: 31-34). Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı da imzalayan Şah yönetimi Fransa, Almanya ve ABD ile çok sayıda nükleer tesisin inşası için antlaşmalar yapmış, Fransızların Darhovin'de Almanların Buşehr'de hafif su reaktörlerini inşası için sözleşmeler yapılmıştır. Ayrıca Şah, Avrupa'nın önemli uranyum zenginleştirme şirketi Eurodif'in hisselerinin yüzde 10'unu da satın almıştır.

Şah döneminde hızla başlanan nükleer enerji çalışmaları İran'da 1979 yılında gerçekleşen Devrim süreciyle duraklamaya başlamıştır. Devrim'i gerçekleştiren güçlerin nükleer enerjiye ilişkin ideolojik bakışları, Devrim'in hemen arkasından başlayan ve sekiz yıl süren İran-İrak Savaşı gibi olaylar İran'ın nükleer çalışmalarının duraklamasına neden olmuştur. 1989'da Ayetullah Humeyni'nin ölümünün ardından başa geçen Haşimi Rafsancani ile birlikte İran, yeniden nükleer enerji çalışmalarını hızlandırmaya çalışmış, ancak bu kez farklı bir uluslararası tutum ile karşı karşıya kalmıştır. Şah

dönemin İran'ın nükleer enerji çalışmalarını destekleyen ve teşvik eden ABD, Devrim sonrası süreçte İran'ın nükleer çalışmalarını engellemeye çalışmıştır, ancak İran yine de Pakistan, Çin ve Sovyetler Birliği ile nükleer iş birliğine ilişkin anlaşmalar imzalamayı başarmıştır (Hacıoğlu, 2019:131-132).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından İran, Rusya Federasyonu ile de bir anlaşma imzalamış, bu anlaşmayla Rusya, Devrim nedeniyle Almanların yarım bırakmış oldukları Buşehr'deki hafif su reaktörünün inşasını üstlenmiş, böylece İran ile Rusya arasında nükleer enerji alanındaki iş birliği süreci uluslararası alanda da açık bir biçimde başlamıştır. Rusya, Buşehr'deki reaktörün inşasının tamamlanması ve aktif hale getirilmesi sürecini 1995 yılında başlatmış, 2010 yılında tamamlamıştır (Jane, 2017:273). Bu dönemde Rusya ile İran arasındaki nükleer enerji iş birliği sürecinde birtakım kesintiler de yaşanmıştır. Bu aksaklıklar ve duraklamaların en önemli nedeni Rusya'nın dış politika manevralarıdır. Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni bir dış politika geliştirme sürecinde olan Rusya bu dönemde ABD ile ilişkilerinde yakınlaşmayı tercih etmiştir. 1995 yılında ABD ile bir memorandum imzalayan ve İran'la daha önce yapmış olduğu 1989-1990-1991 yıllarındaki antlaşmalardaki yükümlülüklerini yerine getirmeyeceğini kabul eden Rusya'nın, İran'daki nükleer alandaki iş birliği sürecini de yavaşlattığı bu dönem 1999 yılında ABD ile Rusya arasındaki ilişkilerin gerginleştiği sürece kadar devam etmiştir (Askeroğlu, 2022:583). 2000 yılında Putin'in Rusya'nın başına geçmesinin ardından İran'la Rusya arasındaki yakınlaşma düzeyi artmış, nükleer enerji konusu da bu kapsamda kaldığı yerden ilerletilmeye başlanmıştır. Her ne kadar nükleer enerji çalışmalarındaki iş birliği devam ettirilse de bu sorunsuz bir şekilde yürümemiş, Rusya ile İran arasındaki ilişkilerin deviniminden olumlu ve olumsuz yönde etkilenmiştir.

İran'ın nükleer enerji çalışmalarında kırılma noktalarından biri 2002 yılında Halkın Mücahitleri Örgütü ve Ulusal Direniş Konseyi'nin, İran'ın gizli bir biçimde nükleer faaliyetlerini yürütmeye devam ettiği Arak'taki ağır su reaktörü ve Natanz'daki uranyum zenginleştirme tesislerini dünya kamuoyuna duyurularıyla yaşanmıştır (Jane, 2017:274). İran'ın bu gizli nükleer tesislerinin duyurulması ile birlikte, İran'a yönelik Amerikan baskısı da artmaya başlamıştır. İran'ın nükleer tesislerinin 2002 yılına kadar Uluslararası Atom Enerji Ajansı'na (UAEA) bildirmemesi ve çalışmalarını gizlilik içinde yürütmesi nedeniyle ABD, İran'ın nükleer silah ürettiği suçlamalarında bulunmuş ve yürütmekte olduğu İran'a yönelik siyasi, ekonomik ve askeri ambargoyu ağırlaştırmaya başlamıştır. Bu dönem İran'la Batı dünyası arasındaki görüşmeler İngiltere-Fransa ve Almanya liderliğinde, Avrupa diplomasisi tarafından yürütülmüş, ancak olumlu sonuç almak mümkün olmamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında İran iç politikasındaki gelişmelerin de hayli etkisi olmuştur. Bu süreçte Avrupa ülkeleriyle ilk görüşmeleri gerçekleştiren İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi, Batı ile daha ılımlı politikalar taraftarı olan bir liderdir. Ancak varılan uzlaşının çok da verimli olmaması, İran'da gerçekleşen seçimlerde nükleer enerji konusunda daha tavizsiz bir politika izlemeyi tercih edecek olan muhafazakar lider Mahmut Ahmedinecad'ın seçilmesiyle sonuçlanmıştır. İran'ın Hatemi döneminde pasif davrandığına, nükleer müzakerelerin artık Batı tarafından siyasi bir meseleye dönüştürüldüğüne inanan Ahmedinecad, İran'ın da diğer ülkeler gibi nükleer enerjiye ulaşma hakkı olduğuna ve bunun Batı'nın iradesine bırakılmaması gerektiğine inanmakta idi ve bu nedenle daha uzlaşmaz bir politika izlemeyi tercih etmiştir (Işıksal ve Golkarian, 2019:425). Ahmedinecad'ın izlediği bu politika, İran ile Avrupa arasında devam eden görüşmelerin de başarısızlıkla sonuçlanmasına ve İran'ın nükleer enerji çalışmaları dosyasının, UAEA'dan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) devredilmesine neden olmuştur (Gül ve Karapınar, 2020:281).

İran'ın nükleer enerji dosyasının BMGK'ya devri ile birlikte ABD, İran'a yönelik daha sert yaptırımlar uygulamaya başlamış ve uluslararası kamuoyunu da bu doğrultuda yönlendirmeye

çalışmıştır. Rusya ile İran arasındaki yakınlaşma ve iş birliği bu süreçte daha net bir biçimde görülmeye başlanmıştır. ABD, BMGK tarafından çıkarılan kararlarla, İran'ın nükleer çalışmalarının kontrol altına alınması ve uluslararası kurumlarla iş birliği yapmaya yönlendirilmesi doğrultusunda İran'a yönelik uluslararası baskıyı arttırmaya çalışmıştır. Ancak, 2009 yılında Kum kentindeki Fordo tesisinin ortaya çıkmasına kadar geçen dönemde BMGK'nın daimi üyeleri olan Rusya ve Çin, İran'a yönelik yaptırım kararlarının hafifletilmesine katkı sağlayarak, İran'daki dengeleri sarsacak çok ağır yaptırım kararlarının çıkmasına engel olmuşlardır. Fordo'daki tesislerin ortaya çıkmasıyla birlikte Rusya, BMGK'da yürütmekte olduğu İran'ı koruyan tutumundan taviz vererek, geçmiştekilere nazaran çok daha sert yaptırım kararlarının alınmasının önünü açmıştır.

Fordo'daki tesislerin ortaya çıkması ile birlikte, İran'ın nükleer çalışmalarına yönelik yaptırımların niteliğinin ağırlaşmıştır. BMGK'nın 2010 Haziran'ında almış olduğu 1929 sayılı kararla, İran ekonomisinin temel kaynağı olan petrolün uluslararası piyasalara ulaşımına ve İran'ın bankacılık sektörüne yönelik İran'ı baskı altına alacak nitelikte yaptırım kararları alınmıştır. ABD ve Avrupa Birliği (AB) İran'a yönelik yaptırımlarını ağırlaştırmaya başlamış, İran için hayati önem taşıyan petrol ve doğal gaz sektörlerine yönelik kısıtlamalarını ağırlaştırmışlar, buna rağmen İran'la uzlaşma sağlanamaması üzerine Temmuz 2012'ye gelindiğinde de AB üyeleri İran'dan gerçekleştirdikleri petrol ithalatını tamamen durdurmayı tercih etmişlerdir (Gül ve Karapınar, 2020:286).

Bu dönemde Çin'in İran'ı desteklemeye devam ettiğini ancak Rusya'nın İran'a verdiği desteği azalttığı söylemek mümkündür. BMGK'nın almış olduğu 1929 ve 1737 sayılı kararların ardından Rusya Devlet Başkanı Medvedev'in (2008-2012 yılları aralığında Devlet Başkanlığı görevini Medvedev, Başbakanlık görevini Vladimir Putin sürdürmüştür) yayınlamış olduğu bir kararname ile İran'a yönelik silah, zırhlı araç, helikopter, savaş gemileri ve S-300 hava savunma sistemlerini de içeren silah satımına ve İran'ın nükleer programına yönelik finansal hizmetlere birtakım yasaklamalar ve sınırlamalar getirmiştir (Mousavian ve Chitsazian, 2020:106).

Enerji ve bankacılık sektörüne yönelik kısıtlamalar, İran'ın ekonomik ve siyasi sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. İran'ın karşı karşıya kaldığı siyasi, ekonomik ve diplomatik sorunlar, 2013 yılında İran'da gerçekleşen seçimleri, nükleer enerji konusunda uzlaşmaya daha açık olan, ılımlı liderlerden Hasan Ruhani'nin kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Ruhani'nin İran'ın başına geçmesiyle birlikte, İran ile P5+1 olarak adlandırılan, BMGK'nın daimi üyeleri ve Almanya arasında uzlaşmayı mümkün kılmıştır. 2013 Kasım'ında gerçekleştirilen Cenevre görüşmelerinin ardından, P5+1 ile İran arasında geçici bir anlaşma niteliğinde olan Ortak Eylem Planı (Joint Plan of Action) imzalanmıştır. Bu anlaşma ile taraflar, İran'ın nükleer tesislerini denetime açması, nükleer çalışmaları hakkında UAEA'yı bilgilendirmesi, buna karşılık olarak ise AB ve ABD'nin İran'a yönelik olan yaptırımları azaltmaları ve yeni yaptırım kararları almayacakları konusunda uzlaşmaya varmışlardır (Jane, 2017, s. 282). İran ile P5+1 arasındaki kalıcı anlaşma olan Kapsamlı Ortak Eylem Planı (Joint Comprehensive Plan of Action) (KOEP) ise 14 Temmuz 2015 tarihinde imzalanmıştır. 2015 yılında varılan uzlaşma ile İran'ın nükleer tesislerinin UAEA tarafından denetimi, uranyum üretimin miktarının ve zenginleştirme oranının sınırlanması, Natanz ve Arak'taki tesislerine ilişkin birtakım sınırlamalarının yanı sıra balistik füze teknolojisi transferine ilişkin sekiz yıl ve silah ambargosunun ise beş yıl süre ile devamına ilişkin şartları kabul etmiştir. İran'ın kabul etmiş olduğu bu kısıtlamalara karşı, ABD ve AB ise İran'a yönelik kısıtlamaları kaldırmayı ve İran'ın barışçıl amaçlarla nükleer faaliyetlerini sürmesi hakkını kabul etmiştir (Joint Comprehensive Plan of Action, 2015).

Nükleer programı nedeniyle uzun süre yaptırımlarla karşı karşıya kalmış olan İran, bu anlaşmanın imzalanmasının ardından, ekonomik alanda ve dış politikada daha serbest politikalar izleme imkânına kavuşmuş, Arap Baharı sonrası etkilerin devam etmekte olduğu Suriye ve Yemen'deki gelişmeleri

yakından takip etmeye başlamıştır. Ancak İran'ın yaptırımlara maruz kalmadan, serbest bir dış politika yürütmeye başladığı bu dönem kısa süreli olacaktır. 2016 yılında ABD'de gerçekleşen seçimlerde İran'la varılan uzlaşma nedeniyle Obama'yı ağır bir biçimde eleştiren Donald Trump başkan olarak seçilmesi ve 2017 yılında göreve başlamasının ardından, ABD Mayıs 2018'de anlaşmadan çekilmiştir. Trump liderliğindeki ABD, ayrıca İran'ı teröre en çok destek veren ülkelerden biri olmakla suçlayarak, İran'a yönelik yaptırımları tekrar hayata geçirmiş, hatta İran'la iş yapan şirketlerin de mevcut iş akitlerini feshetmelerini isteyerek, aksi takdirde ilgili şirketlere de ABD tarafından yaptırımlar uygulanacağı açıklamış, böylece İran-ABD ilişkilerindeki gerilimin yeniden tırmanmaya başlamasına neden olmuştur (Işıksal ve Golkarian, 2019:429).

ABD'nin anlaşmadan çekilmesinin ardından anlaşmaya taraf olan diğer ülkeler, İran'ın anlaşmadaki yükümlülüklerini yerine getirdiğini bu nedenle de anlaşmaya hala bağlı olduklarını belirtmelerine karşın, özellikle Avrupalı devletlerin ABD'ye rağmen anlaşmayı fiilen yürütmeye devam etmeleri mümkün olmamıştır. Bu süreçte Çin ve Rusya, İran ile yakın ilişkilerini devam ettirmiş olsalar dahi, ABD'nin uyguladığı yaptırımlar İran'ın siyasi ve ekonomik sıkıntılarının devam etmesine neden olmuştur. İran'ın KOEP'in yeniden yürürlüğe konulmasına dair umutları tükendikçe, anlaşmada üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmekten kaçınmaya başlamıştır. İran yüksek oranda saflığa sahip uranyum üretme çalışmalarına yeniden başlamış, faaliyetlerine ara verdiği tesislerini yeniden aktif hale getirmeye başlamıştır. ABD'de 2021 yılında Joe Biden'ın göreve başlamasının ardından, KOEP'e taraf olan Avrupalı devletlerin de gayretleriyle Kasım 2021'de Viyana'da başlatılan görüşmelerle İran'la varılan nükleer uzlaşma yeniden hayata geçirilmeye çalışılsa da herhangi bir uzlaşmaya varılması kısa vadede mümkün görünmemektedir (Caner, 2022).

ABD'nin, İran'ın nükleer programının uluslararası anlaşmalara uygun bir biçimde yürütülmesinin önünü tıkaması ve uzlaşmaz bir tutum sergilemeye devam etmesi, İran'ı Rusya ile olan ilişkilerini daha ileri boyuta taşımaya yönlendirmektedir. ABD'nin kendisine karşı uygulamakta olduğu yaptırımlara karşı uluslararası arenada destek arayışında olan ancak Batılı ülkelere bu desteği bulamayan İran, Rusya ve Çin ile olan ilişkilerinde daha yakın bir iş birliğini politikasını tercih etmek durumunda kalmaktadır.

1.2.Rusya-İran İlişkilerinde Suriye Faktörü

Rusya ile İran ilişkilerinde hem yakınlaşma hem de rekabet yaşanan bir diğer konu Suriye meselesidir. Suriye'de yaşanmakta olan gelişmeleri yönlendirmek ve çıkarlarını korumak için her iki ülke de Arap Baharı ile birlikte Suriye'de aktif bir biçimde rol oynamaya başlamışlardır. Arap Baharı süreci ve sonrasında yaşanan gelişmeler Suriye'yi bir iç savaş ve kaos ortamına sürüklemiştir. Suriye'nin müttefikleri olan Rusya ve İran, mevcut rejimin devam etmesinden yana olmalarından dolayı, Beşar Esad yönetimini desteklemiştir. Bu süreçte Suriye'ye ilişkin konularda, Rusya ve İran'ın genellikle iş birliği içerisinde olmalarına karşın bazı durumlarda iki ülkenin çıkarlarının çatışması nedeniyle karşı karşıya geldikleri görülmektedir.

Suriye nüfusunun %64'ünü Sünni Araplar, %12'sini Aleviler, %9'unu Hristiyanlar, %3'ünü Dürzi'ler oluşturmakta olup, nüfusun yaklaşık %10'unu oluşturan Kürtler ise genellikle Sünni mezhebine mensupturlar (Phillips, 2015:357). 1970 yılında gerçekleşen darbenin ardından, 1971 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Hafız Esad, iktidarını kendisinin de mensubu olduğu Alevi azınlığına dayandırarak güçlendirme politikası izlemiştir. Esad, Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından devlet yönetiminde yeni bir yapılandırmaya gitmiş, Cumhurbaşkanlığı makamının yetkilerini hayli genişletmiştir. İktidarını korumak amacıyla orduya ve Baas partisine dayanan Esad, ayrıca mezhepsel bağlılıkları nedeniyle Alevileri devletin ve ordunun önemli kademelerine atamaya başlamıştır.

Esad'ın yürütmekte olduğu bu politikalar bir süre sonra Sünni toplumda tepkiye yol açmış ve 1976'lardan itibaren büyük bir Sünni muhalefetini ortaya çıkarmıştır. Gün geçtikçe etkinliğini arttıran Sünni ağırlıklı bu İslami muhalefet, 1982 yılında Hama kentindeki ayaklanmanın Esad yönetimi tarafından kanlı bir şekilde bastırmasının ardından kontrol altına alınmıştır (Cleveland, 2008:443-451). 1980'lerin başında kanlı bir şekilde susturulan Sünni ağırlıklı İslami muhalefet, 2011 yılında başlayan Arap Baharı protestolarıyla birlikte Suriye'de yeniden etkinlik kazanmaya başlamıştır. Daha fazla özgürlük talebiyle sokağa çıkan Suriyeli muhaliflerin bu taleplerinin, halen ülkenin başından bulunan Beşar Esad yönetimi tarafından sert bir biçimde bastırılmaya çalışılması ise Suriye'deki muhaliflerle hükümet güçlerini karşı karşıya getirmiştir. Bu süreçte muhaliflerin önemli bir kısmını oluşturan Sünni muhalefet ile iktidarının dayanağını Alevilere dayandıran Esad yönetimi arasındaki anlaşmazlık kısa süre içinde çatışmaya dönüşmüştür. Arap Baharı'ndan en çok etkilenen ülkelerden biri olan Suriye'deki çatışmalar, ülkede yaşanan gelişmelerin bir iç savaş mı yoksa bir mezhep savaşı mı olduğuna dair soruları ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Suriye'deki Kürt toplumun ülkenin kuzey kısmında kontrol sağlamaya çalışması ise çatışmaların kısmen etnik çatışma niteliği kazanmasına da neden olmuştur (Phillips, 2015:359-360).

Arap Baharı süreciyle birlikte Suriye'deki Esad rejiminin yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalması, en önemli müttefikleri olan Rusya ve İran'ın harekete geçmesine neden olmuştur. Suriye'nin her iki ülke ile olan yakın ilişkileri hayli eskiye dayanmaktadır. Rusya ile Suriye arasındaki yakın ilişki Arap-İsrail meselelerinde çoğunlukla Arap tarafını destekleyen Sovyetler Birliği döneminde başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan Soğuk Savaş sürecinde Sovyetler Birliği açısından ABD tarafından kendisine karşı uygulanmakta olan Çevreleme Politikası'nın aşılması açısından Suriye ile olan ilişki hayli önemli olmuştur. Suriye ile kurulan bağlantı, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından bu kez Rusya Federasyonu tarafından devam ettirilmiştir. Suriye ile İran arasındaki yakınlaşma ise 1970'lerde Hafız Esad dönemiyle başlamış, günümüze kadar etkinliği artarak devam etmiştir.

Rusya ile Suriye arasındaki ilişki, Soğuk Savaş döneminden itibaren ivme kazanmaya başlamıştır. Suriye ile olan ittifak, iki kutuplu dönemde Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu yaşanan politik gelişmeler sırasında ABD ile rekabet edebilmesine olanak sağlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte halefi olan Rusya Federasyonu iki ülke arasında kurulmuş olan ittifakı sürdürmeye gayret etmiştir. Moskova'nın Ortadoğu'daki son kalesi olarak görülen Suriye'de, Rusya halen iktidarda olan Esad yönetimini desteklemiş ancak Esad rejimine verilen bu destek, Rusya'nın ABD ve müttefikleriyle karşı karşıya gelmesine neden olmuştur (Shumilin ve Shumilina, 2017:120). Rusya, Arap Baharı ile birlikte sıkıntılı bir dönemden geçmekte olan Suriye'ye bu süreçte öncelikle diplomatik destek sağlamış ardından da siyasi ve askeri desteklerde bulunmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak, Suriye'de yaşanan gelişmelere ilişkin, BMGK tarafından çıkartılmaya çalışılan yaptırım kararları Rusya tarafından engellenmiştir. Rusya, 2011-2020 yılları arasında Suriye'deki insan hakları ihlalleri ve kimyasal silah kullanımına ilişkin yaptırım kararlarını ve sivil halka yönelik BM yardımının gönderilmesini de içeren Suriye'ye ilişkin oylamalarda, on altı kez veto yetkisini kullanmıştır. Bu süreçte Çin de Rusya ile çoğu kez iş birliği içinde olmuş ve istenen yaptırım kararlarına ilişkin on kez veto yetkisini kullanmıştır (Zorlu, 2020). Suriye'ye karşı BM Güvenlik Konseyi'nce alınabilecek yaptırım kararlarının engellenmesi, Suriye'deki Esad yönetiminin iç ve dış politikada elinin güçlenmesine katkı sağlamıştır.

Rusya, Suriye'deki Arap Baharı sürecine yönelik olarak çok yönlü diplomatik stratejiler izlemiştir. Suriye'ye uluslararası arenada verdiği diplomasi desteğinin yanı sıra, aynı zamanda sorunun çözümüne ilişkin uluslararası iş birliği süreçlerinde de yer alarak, bu desteği çok boyutlu olarak devam ettirme gayretinde olmuştur. Bir taraftan Güvenlik Konseyi'nde Suriye'ye karşı alınmak istenen

kararları veto ederken diğer taraftan da tarafsız olduğunu göstererek, uluslararası arenada elini güçlendirmek amacıyla Suriyeli sivillere yönelik yardımlarda da bulunmuş, bu doğrultuda örneğin 2013 yılında sivil halkın ve mülteci konumuna düşenlerin ihtiyaçları doğrultusunda harcanmak üzere 3 milyon dolarlık bir bütçe ayırmıştır (Kozbanov, 2014:12). Ancak Rusya'nın bu çok yönlü politikaları, Esad hükümetine verdiği desteğin yanında çok zayıf kalmış, Rusya Arap Baharı sonrası dönemde Suriye hükümetinin en önemli destekçilerinden biri olmuştur.

Bu dönemde Suriye'ye vermekte olduğu desteği gün be gün arttıran Rusya, zaman içerisinde sadece siyasi ve diplomatik destekle yetinmeyerek, iki ülke arasındaki ittifak anlaşmasına dayanarak Suriye'ye silah yardımıyla bulunmaya da başlamıştır. 2015 yılında Rusya, Suriye'nin talebi üzerine Tartus limanı üzerinden kara birlikleri, hava ve deniz desteğini içeren yardım göndermeye başlamıştır (Şen ve Şahin, 2020:252). Suriye'ye verilmekte olan askeri yardımların da Esad yönetiminin iktidarını korunması için yeterli olmaması üzerine, Rusya bu kez doğrudan çatışan taraflardan biri olarak Suriye'de yer almaya başlamıştır. Rusya'nın Suriye'deki güncel askeri varlığına dair net bilgiler mevcut değildir. Bu konudaki son resmi açıklama 2018 yılında Rusya Savunma Bakanlığı tarafından yayınlanan bir video vasıtasıyla yapılmış, 2015-2018 yılları aralığında 63.000 dolayında Rus askerinin Suriye'de görev yapmış olduğuna ve aralarında savaş uçağı, karadan havaya sistemleri ve kruiz (cruise) füzeleri de dahil olmak üzere 231 çeşit silahın kullanılmış olduğuna yer verilmiştir (BBC, 23 Ağustos 2018).

Arap Baharı süreci ve sonrasındaki dönemde Beşar Esad yönetimine en fazla destek veren ülkelerden bir diğeri İran'dır. İran dış politikasında hayli önem taşıyan Suriye ile İran arasındaki bağlantılar 1970'lerde Hafız Esad'ın başa geçmesinin ardından gelişmeye başlamıştır. Suriye ve İran'daki otoriter yönetimler arasındaki bu yakınlaşma, saldırgan bir amaçtan daha çok öncelikle, bölgede artmakta olan Irak, İsrail ve Amerikan etkinliğine karşı iş birliği yapılmasını amaçlayan savunmacı nitelik taşımaktadır (Goodarzi, 2013:35). İki ülke arasındaki yakınlaşma süreci, Şii mezhebine mensup Lübnan Müftüsü Musa al-Sadr'ın "Suriye Alevileri"ni 1973 yılında "Şia" mezhebinin bir parçası olarak tanımasının ardından hızla ilerlemeye başlamıştır (Cohen, 2022:1025). Suriye nüfusunun çoğunluğunu oluşturmakta olan Sünniler üzerinde kontrolünü sağlamlaştırmak amacıyla İran'la bağlantılarını güçlendirmeye özen gösteren Esad yönetimi, 1980 yılında başlayan İran-İrak Savaşı'nda diğer Arap ülkelerinin aksine İran'a destek vermiştir. İran-Suriye ilişkilerindeki bu yakınlaşma, her iki ülkenin de çıkarlarına hizmet etmiştir. Suriye iç politikasında Esad'ın elini güçlendiren bu iş birliği, İran bakımından da başta Lübnan'daki İran politikasının uygulanma süreci olmak üzere İran'ın bölgesel politikalarına çok yönlü katkılar sağlamıştır. Suriye, Ortadoğu bölgesinde ABD ve İsrail'e karşı yürütmekte olduğu mücadelesinde İran'ın en önemli destekçisi olmuş, İran'ın Lübnan'daki Hizbullah'a vermekte olduğu askeri ve lojistik desteğin de ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Elhan, 2023:513-514).

2000 yılında Suriye'yi uzun süreden beri yönetmekte olan Hafız Esad'ın vefatının ardından Suriye'de iktidarı devralan oğlu Beşar Esad döneminde de iki ülke ilişkilerindeki bu yakınlaşma, bir devlet politikası olarak sürdürülmüştür. 2004 yılında İran'da Ahmedinecad döneminin başlamasıyla birlikte ikili ilişkilerin yoğunluğu daha da artmıştır. 2006 yılında imzalanan ve "Suriye'ye yönelik bir saldırının İran'a gerçekleştirilmiş olarak kabul edildiği" açıklamasının yer aldığı bir bölümü de içeren anlaşma (Cohen, 2022:1026), iki ülke arasındaki yakınlaşmanın vardığı düzeyi göstermesi bakımından önemlidir. Bu anlaşma iki ülke arasındaki ilişkinin, stratejik bir iş birliği ve hatta savunma ittifakına doğru ilerlemekte olduğunu göstermesi bakımından hayli önemlidir. 2011 yılında başlayan ve hızla tüm Ortadoğu ülkelerine yayılan Arap Baharı ve sonrasında, halk ayaklanmalarının Suriye'de geniş bir sivil itaatsizliğe dönüştüğü süreçte İran, 2006 yılında yapılmış olan anlaşmaya da dayanarak

Suriye'ye geniş ölçekte yardımda bulunmuştur. 2011 yılından başlayan ayaklanmaların hemen ardından Suriye'deki yönetime olan desteklerini açıklayan İran ve Hizbullah örgütü 2012 yılından itibaren hem doğrudan hem de dolaylı olarak Suriye'ye yardım yapmaya başlamışlardır (Sönmez, 2023:162).

Suriye'deki Esad rejiminin devrilmesi ve yerine İran karşıtı bir rejimin ortaya çıkması olasılığına karşın İran yönetimi, bu dönemde Suriye'yi çok yönlü biçimde desteklemeye devam etmiştir. İran ayaklanmaların ilk ortaya çıkmaya başladığı dönemde itibaren Esad yönetimi desteklenmeye çalışılmış, ancak verilen destek yeterli olmayınca doğrudan İran ordusu, Devrim Muhafızları ve Kudüs Gücü vasıtasıyla Esad rejimine destek vermeye devam etmiştir. Ayrıca ilerleyen dönemde Suriye'deki çatışmalarda Suriye hükümeti lehine çatışan güçler, İran'ın katkılarıyla enternasyonalize olmuş, Lübnan, Irak, Yemen, Afganistan ve Pakistan'dan gelen Şii kökenli pek çok kişi bu çatışmalarda yer almış ve birçoğu bu çatışmalar sırasında ölmüştür (Sönmez, 2023:163-164).

İran'ın Suriye'de yürütmekte olduğu bu politika, Suriye'nin İran dış politikası bakımından ne kadar büyük bir önem taşıdığına işaret etmektedir. Arap Baharı'nın Tunus ve Mısır'da ilk ortaya çıktığı dönemde İran, bunu İran'daki İslami Devrim'in ortaya çıkması ile bağlantılandırmış ve ABD ve İsrail karşıtı olan İslami bir uyanışın ayak sesleri olarak adlandırmıştır (Şen, 2012:100-101). İran, baskıcı yönetimlere karşı ayaklanan ve değişim arzulayan halk kitlelerine kendi rejimini model olarak öne sürmüştür. Ancak Suriye'deki olayların gelişimi İran'ı bu politikasından vazgeçmek zorunda bırakmıştır. Arap Baharı'nın başlangıcında halkın sokağa çıkmasını destekleyen ve yeni bir İslami dönemin başlamakta olduğunu ilan eden İran, halk hareketlerinin Suriye'deki dost ve müttefik Esad rejimini sarsmaya başlamasının ardından başlangıçtaki söylemini geri plana atarak, Suriye'deki mevcut rejimi desteklemeye başlamıştır. İran sadece kendi yapmış olduğu askeri personel ve malzeme desteğiyle yetinmeyerek, sıkı ilişki içinde olduğu Hizbullah'ın da Suriye'deki rejime destek vermesini sağlamıştır. İran'ın bu politika değişimi hem kendisinin hem de Hizbullah'ın imajına zarar vermiştir. Suriye rejimine verilen destek İran-Filistin ilişkilerini de sarsmıştır. İran'ın desteklemekte olduğu Filistin'deki Hamas yönetiminin, Esad karşıtı isyancıları desteklediği açıklamasının ardından Filistin-İran ilişkileri de gerginleşmeye başlamıştır (Goodarzi, 2013:49-50).

İran'ın Devrim'in ardından yıllar boyunca sürdürmüş olduğu "mazlum olanı destekleme" politikası ve İslami dış politika söylemleri de İran'ın Suriye politikasından zarar görmektedir. Emperyalizm karşıtı bir dış politika söylemini benimseyerek, İran'ın başka ülkeler üzerinde bu doğrultuda politikalar uygulamayacağını belirten İran anayasasında ayrıca İran'ın diğer milletlerin iç işlerine karışılmayacağı ve nüfuz mücadelesine girmeyeceği de açıkça ifade edilmektedir (Sinkaya, 2022:393). İran anayasasında ayrıca mazlum halkların yanında olunacağı, ezilen halklara destek verileceği ve mezhepler üstü bir anlayışla İslami bir dış politika anlayışıyla hareket edileceğinden de bahsedilmektedir. İran'ın Arap Baharı sonrasında Suriye'de izlemekte olduğu politikanın İran'ın resmi söylemiyle kesin bir çelişki içinde bulunduğu açık bir biçimde görülmektedir.

Beşar Esad iktidarının artık yıkılma tehdidiyle karşı karşıya kaldığı 2015 yılında, Suriye'deki mevcut rejimin korunmasına yönelik olarak Rusya ile İran arasındaki iş birliği net bir biçimde ortaya konulmuştur. Rusya ile İran arasında Temmuz 2015'te gerçekleştirilen görüşmelerde, Suriye'de gerçekleştirilecek olan iş birliğinin esasları belirlenmiş, Rusya'nın hava operasyonlarını üstlenmesine karşın İran ise kara operasyonlarına yönelmiştir. 2015 yılında ayrıca, İran dış politikasında Suriye'nin ne kadar önem taşıdığını gösteren küçük ama önemli bir olay da yaşanmıştır. Rusya ile İran arasındaki iş birliği doğrultusunda, bu dönemde İran, Rus kuvvetlerinin hava sahasını kullanmasına izin vermiş hatta kısa süreliğine de olsa Devrim sonrasında ilk kez ülkesindeki bir hava üssünü -Hamadan-yabancı bir ülkenin kullanıma dahi açmıştır (Askeroğlu, 2022:579-580). Ancak kısa süre sonra hem

İran iç politikasından tepkiler yükselmesi hem de iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi sonucunda bu hava üssünün kullanımına son verilmiştir.

Esad yönetimini koruma konusunda her ne kadar Rusya ile İran arasında genel bir uzlaşma olsa dahi, bazı dönemlerde iki ülkenin çıkarlarının çatışması karşı karşıya gelmelerine de neden olmuştur. Örneğin ABD ile Rusya arasında ilişkilerinde iyileşme yaşanan dönemde, Rusya'nın, İran'ın Suriye konusunda uluslararası alanda dışlanmasına göz yumması, Suriye'deki barış süreçlerinde İran ve Hizbullah'ın safdışı bırakılması ve Rusya'nın buna tepki göstermemesi, İsrail'le olan ilişkilerine özel bir önem atfeden Rusya'nın İsrail'in Suriye'nin güney bölgesinde yerleşmiş olan İran ve Hizbullah güçlerinin bulunduğu bölgelere gerçekleştirmiş olduğu hava saldırılarına seyirci kalması gibi sorunlar, Rusya ile İran arasındaki ilişkilerde gerilime sebep olmuştur (Askeroğlu, 2022:580-582).

1.3.Rusya-İran Enerji Rekabeti

Rusya ile İran ilişkilerinde, petrol ve doğalgaz üretimi ve satışı, doğal olarak rekabete açık olan bir unsurdur. Rusya ve İran dünyanın en önemli rezervlerine sahip olan petrol üreticisi ülkeleri arasında yer almaktadırlar. 2020 yıl sonu verilerine göre İran dünya petrol rezervlerinin yüzde 9,1'ine, sahip iken Rusya yüzde 6,2'sine sahiptir (BP Statistical Review, 2021:16). Doğalgaz rezervleri bakımından ise Rusya, yüzde 24,3'lük oranı ile en çok doğalgaz rezervine sahip olan ülkeler arasında ilk sırada yer alırken, İran ise yüzde 17,3 oranı ile ikinci sırada yer almaktadır (worldometer). Her iki ülke de kendi kullanabileceklerinin çok daha ötesinde rezerve ve üretim miktarına sahiptir. Dolayısıyla da ihtiyaç fazlası kısmı ihraç etmektedirler.

1979 Devrimi'nin ardından ABD ile ilişkilerinin kötüye gitmesi ile birlikte yaptırımlarla karşı karşıya kalmaya başlayan İran, diğer birçok alanda olduğu gibi petrol ve doğalgazını ihraç etme konusunda da dönemsel sıkıntılar yaşamıştır. Özellikle 2002 yılında İran'ın gizli nükleer tesislerinin varlığının ortaya çıkması ile birlikte İran'a yönelik birtakım yaptırım kararları uygulanmaya başlanmıştır. İran ekonomisindeki etkilerini gün be gün arttırarak hissettiren bu yaptırımlar sırasında, özellikle de 2007-2015 yılları arasında İran'ın petrol üretiminde sürekli bir düşüş gözlenmiştir. 2015 yılında P5+1 ile varılan uzlaşma sonucu nükleer çalışmalarının denetlenmeye başlanmasının ardından İran, uluslararası piyasalara daha serbest bir şekilde erişme ve petrol ve doğalgaz üretiminin arttırmak ve ihraç edebilmek imkânına kavuşmuştur. Ancak ABD'de gerçekleşen Başkanlık seçim kampanyası süresince İran'la varılan uzlaşmayı eleştiren Donald Trump'ın başkan seçilmesi ve ülke yönetiminin başına geçmesinin ardından 2018 yılında ABD sadece ilgili anlaşmadan çekilmekle kalmamış hem İran'a hem de İran'la iş yapan firmalara yaptırım uygulamaya başlamıştır. Artan Amerikan baskısı ve ambargosu nedeniyle İran, 2018 yılından itibaren bir kez daha petrol ve doğalgaz üretim ve satışı ile ilgili olarak sıkıntılı bir sürece girmiş, üretim düzeyi yine düşmüştür (Azimy, 2021:21-23).

İran'ın enerji piyasasında ambargolarla karşı karşıya kaldığı bu dönemde İran'ın üretim ve satışının düşmesi ile birlikte uluslararası piyasalarda oluşan açığı diğer petrol üretici ülkeler fazladan üretim yaparak doldurmaya başlamışlardır. Önemli petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olan Rusya, İran'a uygulanan ambargolar nedeniyle ortaya çıkan açığı üretim miktarını arttırarak kapatan ülkelere biri olmuştur. Rusya bu sırada ayrıca İran ile petrol ticaretini içeren takas anlaşmaları da imzalamıştır (Askeroğlu, 2022:589-590). İran bu hamleleri ile hem İran'a uygulanmakta olan ambargo nedeniyle oluşan uluslararası piyasalardaki açığı fazla üretimle kapatarak kârını arttırmış hem de İran'la takas ticareti yaparak bu ticaret vasıtasıyla da kâr etmeye devam etmiştir.

Rusya ile İran arasındaki bir diğer rekabet unsuru doğalgazdır. Uzun yıllar boyunca Avrupa'nın doğalgaz ihtiyacının en önemli tedarikçisi konumunda olan Rusya'nın, Ukrayna ile Kırım meselesinde karşı karşıya gelmesinin ardından Avrupa ile olan enerji ticaretinin düzeyi düşme eğilimine girmiştir.

Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan krizlerde, Rusya'nın Ukrayna'ya satmakta olduğu gazı kesmek gibi politikalar izlemesi, benzer uygulamalarla karşı karşıya kalmak istemeyen AB'yi, enerji arzı bakımından Rusya'ya olan aşırı derecedeki bağımlılık düzeyini azaltmaya yönelik politikalar izlemeye teşvik etmiştir. Bu süreçte hem Birlik içinde üyelerin enerji politikalarına yönelik iş birliği düzeyini arttırmaya hem de alternatif kaynaklara ulaşılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda AB'nin ilgilendiği ülkelerden birisi de İran olmuştur. Her ne kadar boru hatları vasıtasıyla kolayca ulaşılabilen Rus gazı kadar ucuza mal edilemeyecek olsa da Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılabilmesi uğruna İran'dan sıvılaştırılmış doğalgaz ithal edilmesinden (LNG), alternatif boru hatlarının inşasına kadar birçok farklı proje üzerinde çalışmalar yapılmıştır (Kalehsar ve Telli, 2017:167-168).

Doğalgaz satışında AB için önemli bir alternatif olarak ortaya çıkmakta olan İran'a, halen nükleer çalışmaları nedeniyle ABD tarafından ambargo uygulanmaktadır. Bu durum AB ile İran arasındaki enerji ticaretinin sekteye uğramasına neden olmaktadır. Ayrıca, 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırmasıyla başlayan savaş, Ukrayna topraklarından boru hatları geçirilmesini de içeren projelerin uygulanabilme olanağını azaltmaktadır.

2.Rusya-Ukrayna Savaşı ve Etkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte bağımsızlığına kavuşan eski Sovyet cumhuriyetlerinden Ukrayna, Avrupa ile Asya arasında yer alan jeopolitik konumu ile yeni dönemde ABD ile Rusya arasındaki güç mücadelesinin çekişme alanı haline gelmiştir. Ukrayna'nın hem iç hem de dış politikasını derin bir biçimde etkileyen bu durum, ülkenin istikrarına da zarar vermektedir. Rusya ile Ukrayna arasındaki anlaşmazlık, Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından üç temel konu, SSCB'nin Karedeniz filosunun paylaşımı ve Kırım'ın statüsü, Ukrayna'daki Rus azınlığın durumu ve Ukrayna'daki nükleer silahların geleceği konularında başlamış; Ukrayna'nın iç politikasında istikrarsızlık, ekonomik krizler ve bölünmüşlikle karşı karşıya kalıp zayıf hale gelmesiyle, daha da çetrefilli hale gelmiştir (Uyaniker, 2018:138-139). Rusya ile Ukrayna arasındaki sorunlardan Kırım'ın statüsü ve Rus azınlıkların haklarına ilişkin olanları, iki ülke arasında halen devam etmekte olan savaşa da kaynak teşkil etmektedir.

Ukrayna, bağımsızlığını kazanmasının ardından hızla Soğuk Savaş'ın kazananı Batı ile eski Sovyet coğrafyasında etkinliğini korumaya çalışan Rusya arasındaki güç mücadelesinin önemli bir ögesi haline gelmiştir. Ukrayna iç politikasında da etkin olan bu Batı-Doğu çekişmesi, ülke iç politikasını da istikrarsız hale getirmiştir. Rusya taraftarları ile Batı taraftarları arasındaki bu mücadele sürecinde ülkenin kontrolü sık sık iki grup arasında değişmiş, ancak her iki grup da Ukrayna iç politikasını tam anlamıyla kontrol altına almayı başaramamışlardır. Ukrayna'daki Batı yanlılarının ülkenin AB'ye üye olmasını ve NATO'ya katılmasını desteklemelerine karşın, ülkenin yönetimini kontrol ettikleri dönemlerde, bu üyelik süreçlerini başarıyla tamamlamaları mümkün olmamıştır. Ancak Ukrayna'nın, hem AB hem de ABD ve NATO ile yakın ilişkiler geliştirmesi, hatta 2008 yılında ABD ile Ukrayna arasında stratejik ortaklık ilişkisi kurulmasına varan bir yakınlaşmanın hayata geçirilmesi, Rusya'nın güvenlik konularında tehdit algılamasına neden olmuştur (Erdil, 2021:53.)

Ukrayna'nın Batı ile olan bu yakınlaşma politikaları, Ukrayna-Rusya ilişkilerinin daha gerilimli hale gelmesine neden olmuştur. Güvenlik tehdidi algılayan Rusya, Ukrayna iç politikasını yönlendirmeye çalışmasının yanı sıra kendi güvenliğini sağlamak amacıyla Ukrayna toprakları üzerinde müdahalelerde bulunmaya başlamıştır. Azak Denizi'nin kontrolü ve Karadeniz'de etkinlik kurulması bakımından hayati önem taşıyan, Ukrayna'ya ait Kırım yarımadası, Rusya tarafından önce işgal edilmiş, ardından da 2014 yılında ilhak edilmiştir. Bu dönemde uluslararası kamuoyunun Rusya'ya

karşı tepkisi sınırlı düzeyde kalmış, Rusya'ya karşı sert yaptırımlar uygulanmamıştır. Bununla yetinmeyen Rusya, ardından da Ukrayna içindeki etnik Ruslar üzerindeki etkisini kullanarak Rusya-Ukrayna arasındaki sınır bölgesinde yer alan, Luhansk ve Donetsk bölgelerini de çoğunlukla içine alan Donbass bölgesine müdahalede bulunmaya başlamıştır. 2014 yılından itibaren devam eden iki ülke arasında Donbass sorunu, uzun yıllar boyunca çözülememiştir. Donbass konusundaki anlaşmazlık, ayrılıkçı Luhansk ve Donetsk bölgelerinin bağımsızlıklarının Rusya tarafından tanınmasının ardından, 24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı istila etmeye başlamasıyla, halen devam etmekte olan geniş çaplı bir savaşa dönüşmüştür.

Bir yılı aşkın süredir devam etmekte olan Rusya-Ukrayna Savaşı, sürece AB ve ABD'nin de Ukrayna'ya destek vererek dâhil olmasıyla, kısa vadede sona erecek nitelikte görülmemektedir. Dünya kamuoyunun çoğunluğu bu süreçte toprakları saldırıya uğrayan Ukrayna'ya destek vermektedir. Ukrayna'da halen devam etmekte olan bu savaş, Karadeniz'in güvenliği, enerji güvenliği ve hem Ukrayna hem de Rusya'nın önemli tahıl üreticileri olmaları dolayısıyla gıda güvenliği bakımından hayati önem taşımaktadır. Rusya-Ukrayna Savaşı, Rusya'nın sayıları gün be gün artmakta olan önemli yaptırımlarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Rusya, Ukrayna savaşı ile birlikte geçmişte en çok yaptırım uygulanan ülkeler olan İran, Suriye ve Kuzey Kore'yi geride bırakarak dünyanın en çok yaptırım uygulanan ülkesi haline gelmiş, başta ABD ve AB üyeleri, İsviçre, Japonya ve Avustralya olmak üzere küresel boyutta çok sayıda ülkenin yaptırımlarına maruz kalmaya başlamıştır (Zengin Okay, 2023). Rusya'nın Ukrayna Savaşı nedeniyle karşı karşıya kaldığı bu uluslararası baskı ortamı, bu süreçte Rusya'ya destek vermekte olan İran ile ilişkilerinin geçmişe nazaran çok daha ileri seviyeye ulaşmasına hatta stratejik bir ortaklığa doğru ilerlemesine vesile olmaktadır.

2.1.Ukrayna Savaşı'nın Rusya-İran İlişkilerine Etkisi

24 Şubat 2022 yılında başlayan ve halen devam etmekte olan savaşın, kısa sürede sona ermesi olasılığının çok düşük olduğu görülmektedir. Savaş sırasında her iki ülkenin de yanında yer alan ve onlara destek veren ülkelerin varlığı, savaşın uzamasının önemli nedenlerinden biridir. Bu süreçte topraklarına saldırı düzenlenmiş olan Ukrayna'ya yönelik ABD ve Avrupa ülkelerinin çok yönlü desteği açık bir biçimde devam etmektedir. Rusya'ya yönelik yardımlar ise ABD ve genel olarak Batı dünyasında oluşan tepkiler nedeniyle daha dolaylı ve/veya gizli bir biçimde yapılmaktadır. İran, bu süreçte Rusya'yı siyasi, diplomatik ve askeri alanlarda desteklemiş ve halen de destek vermeye devam etmektedir. Dolayısıyla Ukrayna Savaşı'nın, Rusya-İran ilişkilerini çok yönlü ve genel olarak olumlu bir biçimde etkilediği iddia etmek mümkündür.

Rusya'nın Ukrayna saldırısının başlamasının ardından, İran, cumhurbaşkanı ve dışişleri bakanı düzeyinde yapılan açıklamalarda, Ukrayna'nın NATO çerçevesinde yaptığı girişimler savaşın başlamasına yol açan neden olarak gösterilmiş, NATO'nun yürüttüğü genişleme politikaları provokasyon olarak nitelendirilmiş, Rusya'yı destekler nitelikte açıklamalar yapılmıştır (Koç, 2022). İran, bu söylemsel desteğini diplomatik alanda da devam ettirmiştir. BM'deki Rusya'nın Ukrayna'yı işgaline dair görüşmelerde, Rusya'ya karşı alınan kınama karar tasarılarının oylanması sırasında İran ya çekimser kalmış ya da oylamalara katılmamayı tercih etmiştir (Güven, 2022). İran medyasının bu dönemde kullanmış olduğu söylem de Rusya'yı destekler niteliktedir. İran, Ukrayna meselesinde genel olarak NATO ve ABD'yi suçlamış, Ukrayna'nın NATO'ya üye olma çabalarının Rusya'da güvenlik endişelerinin ortaya çıkmasına neden olduğu iddialarında bulunulmuştur.

İran'ın Rusya'ya vermiş olduğu siyasi ve diplomatik destek, ekonomik alanda karşılığını bulmuş, petrol ve doğalgaz projelerine dair İran Ulusal Petrol Şirketi ile Rusya'nın enerji şirketi olan Gazprom

arasında 40 milyar dolarlık bir yatırım anlaşması yapılmıştır (Aslanlı, 2022). Yapılan anlaşma çerçevesinde, Basra Körfezi'ndeki Kiş ve Kuzey Pars sahalarının işletilmesi ve LNG projelerinin geliştirilmesi ve gaz ihracat boru hatlarının geliştirilmesine dair çalışmalara başlanmıştır. Ayrıca 1 Kasım 2022'de iki devlet arasında imzalanan anlaşmalarla; ulaşım, sağlık, inşaat ve stratejik konularda iş birliğine gidilmesine karar alınmıştır. Bu anlaşmalar içerisinde en önemlisi Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru'nun (INSTC) işlerliğini arttırmaya yönelik olan anlaşmadır (Rashid, 2022). Rusya'nın demiryolu vasıtasıyla Orta Asya ve İran topraklarından geçerek Hindistan'a ulaşmasını sağlayan projenin, Ukrayna'daki gelişmeler sonrası Rusya'ya uygulanmakta olan ambargolarla önemi artmıştır. INSTC'nin geliştirilmesi ve aktif bir biçimde kullanılması, yaptırımlarla karşı karşıya bulunan Rusya'ya alternatif güzergâhlar sağlaması nedeniyle hayli önem taşımaktadır. Bu doğrultuda transit ülke konumundaki İran'ın Rusya ile iş birliği, hayli değer taşımakta ve iki ülke arasındaki ilişkilerinin yakınlaşmasına da önemli katkılar sağlamaktadır.

Ukrayna Savaşı'nın İran-Rusya ilişkilerine en önemli etkisi ise askeri alandaki iş birliğidir. Ukrayna'daki savaş devam ederken ortaya atılan, ancak İranlı yetkililerce önce kabul edilmeyen daha sonrasında ise Ukrayna Savaşı başlamadan önce satışın yapıldığı iddia edilen drone ticareti, İran'ın Rusya'ya vermekte olduğu desteği gösterir niteliktedir. Ukrayna'da devam etmekte olan savaşta hem Ukrayna tarafı hem de Rus tarafı, silahlı ve/veya silahsız insansız hava araçlarını (SİHA/İHA), istihbarat sağlamak ve/veya saldırılar yapmak amacıyla kullanmaktadırlar. Bu dönemde Rusların kullanmakta oldukları İHA/SİHA'ların birçoğunun İran yapımı olduğu ortaya çıkmıştır. Rusya, İran'ın üretmekte olduğu farklı teknik özelliklere sahip olan Şahit-129, Şahit-191, Şahit-131, Şahit-136 ve Muhacir-6 dronları ile ilgilenmiş, çok sayıda Şahit-131 ve Şahit-136 dronu satın almıştır (Eslami, 2022:7). Rusya satın almış olduğu dronlarla hem istihbarat toplamış hem de Ukrayna hava savunma sistemlerini aktive etmeden çok sayıda saldırı gerçekleştirmeyi başarmıştır.

Ukrayna savaşında en çok kullanılan dronlardan Şahid-136'nın, Rusya'ya yaklaşık 20 bin dolara (United States Institute of Peace, 2023) mal olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ucuz dronlar, ciddi yaptırımlarla karşı karşıya olan Rus ekonomisinin yükünü hafifletmesi nedeniyle, Rusya'nın savaşı sürdürme kapasitesini arttırmaktadır. Buna karşın Ukrayna'nın drone saldırılarına karşı savunma amacıyla kullanmakta olduğu hava ve kara savunma sistemlerinin hem çok pahalı olması hem de alınan tedbirlerin saldırıları tamamen etkisiz hale getirememesi nedeniyle yetersiz kaldığı görülmektedir.

Uzun süredir Amerikan ambargoları ile karşı karşıya olan İran'ın üretmiş olduğu dronların savaş alanında kullanılması, İran'ın teknolojik gelişimini ve savunma sanayi sektöründeki başarısını göstermesi bakımından hayli önem taşımaktadır. Bu durum, İran'ın sektördeki büyük başarısını göstermesine karşın, aynı zamanda Rusya'nın insansız hava aracı teknolojisi alanındaki yarışta geride kaldığını da ortaya çıkarmaktadır. İran'ın askeri teknolojisinin ulaştığı düzeyin uluslararası alanda da duyulmasına katkı sağlayan bu durum, Rusya bakımında ise zafiyet teşkil etmektedir. Bu zafiyetin giderilmesi amacıyla iki ülke arasında iş birliğine gidildiğine dair iddialar ortaya atılmıştır. Amerikan istihbarat örgütü, Central Intelligence Agency (CIA) tarafından Mart 2023 tarihinde hazırlanan ve 9 Haziran tarihinde Amerikan basınında yer alan bir rapora göre İran, Hazar Denizi üzerinden Rusya'ya yüzlerce drone satmıştır (Bertrand, 2023). Bunun yanı sıra iki ülke arasında Rusya'da, Moskova'ya 600 mil uzaklıktaki Alabuga Münhasır Ekonomik Bölgesi'nde bir drone fabrikasının yapılmasına dair bir karara varılmıştır. Ayrıca bu iş birliği çerçevesinde Rusya'nın da İran'a Su-35 savaş uçağı, saldırı helikopteri, radar sistemleri, YAK-130 eğitim uçağı gibi Rusya tarafından üretilmekte olan yüksek teknoloji ürünü hava sistemlerini satmayı kabul ettiği iddia edilmiştir. Bu rapordan açık bir biçimde,

Ukrayna'da yaşanmakta olan gelişmelerin iki ülkeyi yakın bir iş birliğine yönlendirdiği görülmektedir.

Rusya'nın Batı yaptırımları karşısında İran'ın deneyimlerinden faydalanmakta olduğu bir diğer konu ise Batı yaptırımlarının etkisini sınırlamaya yönelik stratejilerdir. Uzun yıllardan beri başta ABD olmak üzere Batı dünyasının yaptırımlarıyla karşı karşıya bulunan İran, bu süreçte bu yaptırımların etkisini sınırlamak amacıyla çok sayıda yöntem geliştirmiştir. Ukrayna Savaşı'yla birlikte ağır ticari ve finansal yaptırımlarla karşı karşıya kalan Rusya, bu sorunun çözümünde de İran'dan destek almakta, İran'ın kullanmakta olduğu yöntemleri izlemektedir. Ülkelerin yerel paralarıyla ticaret, takas yöntemi, ihracatla elde edilen gelirin gizlice uluslararası rezerv para birimi Dolar'a fiziki olarak dönüştürülmesi ve üçüncü ülkelerdeki paravan şirketler vasıtasıyla deniz aşırı ağlarla satılan malların uluslararası takipten çıkarılması gibi yıllardan beri İran'ın kullanmakta olduğu çeşitli yöntemlerin (Sarı, 2023:24), yaptırımlardan kaçınmaya çalışan Rusya tarafından da izlenmesi olasıdır. Halen iki ülke arasında kendi para birimleri üzerinden ticaret yapılması, bankacılık sistemlerinde iş birliğine gidilmesi gibi yöntemlerin kullanıldığı da görülmektedir.

Rusya-İran ilişkilerinin ilerlemesine önemli katkılarda bulunacak olan bir diğer önemli olay da İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne tam üyeliğidir. Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından güvenlik ile ilgili konularda iş birliği amacıyla 1996 yılında kurulan örgüte, daha sonra Hindistan, Pakistan ve Özbekistan da tam üye olarak katılmışlardır. Şanghay İşbirliği Örgütü'nde 15 yıl süreyle gözlemci üye statüsüne sahip olan İran'ın, örgüte tam üye olarak kabul edildiği 16-17 Eylül 2021 yılında duyurulmasına karşın, bazı teknik prosedürler nedeniyle tam üyelik süreci uzamış ve 4 Temmuz 2023 tarihinde İran'ın örgüte tam üyeliğinin onaylandığı ilan edilmiştir (Uygur, 2023). İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne tam üyeliği, Rusya ile İran arasında ikili ilişkilerindeki yakınlaşma düzeyinin uluslararası arenaya da yansıtılabilmesi bakımından önemlidir. Özellikle örgütünün kuruluş amacının güvenlik ve savunma konularında yoğunlaşmış olması, iki ülke arasında bu konulardaki dayanışmanın artmasına olanak sağlayacaktır. Ayrıca Şanghay örgütünün, Asya'nın yüksek popülasyonlu, nükleer silah sahibi, askeri bakımdan güçlü büyük ekonomilerini de kapsamı dolayısıyla, politik, diplomatik ve güvenlik konularında bölge ülkelerinin etkinliğinin artmasına ve Batı'nın etkinliğinin sınırlanmasına katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda, İran'ın bu hareketin içinde yer alması, hem Rusya hem de diğer bölge ülkeleri ile olan ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Ukrayna Savaşı sırasında İran'ın siyasal, söylemsel, diplomatik ve askeri desteği Rusya'nın elini güçlendirmekte, savaşı sürdürme kabiliyetini arttırmaktadır. Ancak aynı zamanda iki ülke arasındaki geçmişteki asimetrik ilişkinin niteliğinin de değişmekte olduğu göstermektedir. İran'ın dezavantajlı konumu yerini daha avantajlı bir konuma bırakmakta, iki ülke geçmişe nazaran daha eşit bir statüye kavuşmaktadır.

Rusya'nın ilgisinin Ukrayna üzerine yoğunlaşması, başta Suriye olmak üzere Ortadoğu'daki gelişmelerde İran'ın elini güçlendirmekte, Suriye'nin geleceğinde daha belirleyici bir konum elde etmesini sağlamaktadır. Suriye'de barışın sağlanması ve Suriye'nin geleceğinin şekillendirilmesinde İran geçmişe nazaran çok daha fazla etkiye sahiptir.

Ukrayna Savaşı sırasındaki Rusya-İran dayanışmasının İran'a olan en büyük dezavantajı ise İran'ın nükleer enerji çalışmalarına yönelik ABD baskısının artmasına neden olmasıdır. ABD, Ukrayna'da artan Rus-İran iş birliğinden duyduğu rahatsızlığı açık bir biçimde dile getirmiş, İran'ın Rusya'ya yönelik yaptırımları delmesi halinde İranlı bankaların ve kurumların ABD yaptırımlarının hedefi haline geleceğini belirtmiştir (Caner, 2022). İran'ın nükleer çalışmalarının yeniden hukuki bir zemine oturtmayı hedefleyen Viyana görüşmeleri, artan Amerikan baskısıyla birlikte herhangi bir olumlu

sonuca ulaşmamıştır. İran ile Rusya arasındaki yakın ilişki, İran'ın Avrupalı devletlerden almakta olduğu desteğin de zayıflamasına neden olmaktadır.

3.Sonuç

Rusya ile İran arasında özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde gelişmeye başlayan, günümüze kadar ulaşan yakın ilişki, Rusya'nın 2022 Şubat'ında Ukrayna saldırısıyla başlayan süreçte, dönüşerek stratejik bir ittifaka doğru evrilmektedir.

Ancak uzun yıllardan beri ağır yaptırımlar altında bulunan İran ile Ukrayna Savaşı nedeniyle dünyanın en çok yaptırım uygulanan ülkesi haline gelen Rusya arasındaki bu ittifakın ne kadar dayanıklı ve uzun ömürlü olacağı, sadece bu devletlerin sadece kendi iç ve dış politik süreçlerinin değil aynı zamanda küresel ve bölgesel gelişmelerin de etkisiyle belirlenecektir. Her ikisi de otoriter rejimler tarafından yönetilmekte olan İran ve Rusya'nın iç politikalarında dönüşüm süreçleri yaşanmakta, mevcut rejimlere karşı halkın tepkisi yükselmektedir. Bilhassa İran'da devam etmekte olan ve ülke topraklarının çoğunluğuna yayılan zorunlu başörtüsü protestoları ve kadın hareketleri, ülke yönetiminde bulunan otoriter yöneticilerin zayıf düşmesine ve muhalif hareketin yükselişine neden olmaktadır. Yakın gelecekte İran ile Rusya arasındaki ilişkilerin kötüye gitmesi veya kopması olası görülmemekle birlikte, İran'daki yönetimdeki olası bir değişimin ikili ilişkilerin niteliğinin değiştirebileceği de göz ardı edilmemelidir.

Rusya ile İran arasında nükleer enerji ve Suriye politikası alanındaki mevcut olan iş birliği, Ukrayna Savaşı'nın başlaması ve İran'ın Rusya'ya füze ve drone satışıyla birlikte savunma alanında da gözlemlenmeye başlamıştır. Ağır uluslararası yaptırımlara maruz kalan iki ülke arasındaki bu iş birliğinin ortak çıkarlar çerçevesinde kısa ve orta vadede devam etmesi kaçınılmazdır. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere, hem nükleer enerji konusunda hem de Suriye'deki ilişkiler konusunda, iki ülkenin çıkarlarının çatışması halinde iş birliği süreci kolayca durma ve/veya kopma noktasına gelebilmektedir. Bu nedenle Rusya-İran ilişkilerini ortak ideolojik ve politik bir perspektifteki uzun vadeli bir iş birliğinden ziyade, daha çok dönemsel şartlar ve konularda konjonktüre uygun iş birliği süreçleri olarak tanımlamak daha uygun olacaktır.

Ukrayna Savaşı, Rusya-İran ilişkilerindeki İran aleyhine olan asimetric ilişkinin niteliğini de değiştirmiştir. Savaşla birlikte geçmiş dönemlerden farklı olarak bu kez Rusya, desteğe daha fazla ihtiyaç duyan tarafta yer almıştır. Ukrayna Savaşı sırasında ağır nitelikte uluslararası yaptırımlara maruz kalan Rusya bakımından İran desteği hayati önem taşımaktadır. Hatta iki ülke arasındaki drone ticareti örneği göz önünde bulundurulduğunda, Rusya'nın bazı konularda İran desteğine muhtaç olduğu da görülmektedir. Bu durumun ikili ilişkilerin niteliğini asimetric ilişkiden, eşitler arası ilişkiye doğru yönlendirmekte olduğu düşünülmektedir. Bu durum başta Suriye meselesi olmak üzere, Ortadoğu politikalarında da elini güçlendireceğinden dolayı İran'ın, Rusya ile olan yakınlaşma sürecini devam ettireceği öngörülmektedir. Şubat 2022'de başlayan ve halen devam etmekte olan Ukrayna Savaşı'nın Rus, ekonomisine, diplomasisine ve siyasetine verdiği yük göz önünde bulundurulduğunda, Rusya'nın İran ile olan yakınlaşmayı kısa vadede sona erdirebileceği düşünülmektedir. Ancak iki ülkenin politik kültürü ve iç ve dış politikalarında yaşanmakta olan önemli değişimler ise Rusya-İran ilişkilerindeki yakınlaşmanın kalıcı nitelik kazanıp kazanmayacağını belirsizleşmesine neden olmaktadır.

Kaynakça

Askeroğlu, S. (2022). İran-Rusya ilişkileri: Stratejik ortaklık mı rekabet mi? *Ömer Halis Demir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 15(3). 577-594. doi:10.25287/ohuibf.1018864.

- Aslanlı, K. (22.07.2022). Yeni Rusya-İran enerji anlaşması neler vadediyor? <https://iramcenter.org/yeni-rusya-iran-enerji-anlasmasi-neler-vadediyor-780>
- Azimy, G. (2021). İran'ın enerji jeopolitiği. *Anadolu University Journal of Anadolu Economics*. 3(1). 19-41.
- BBC, (2018). Rusya: 63.00 askerimiz Suriye'de savaştı. (23 Ağustos 2018). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45274818>
- Bertrand, N. (June 9, 2023). US says drone factory Russsi is building with Iran's help could be operational early next year. <https://edition.cnn.com/2023/06/09/politics/us-russia-iran-drone-factory/index.html>
- BP (2021). BP oil statistical rewiev of world energy (70th edition). <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-oil.pdf>
- Caner, M. (2022). Çözülemeden düğüm: Nükleer anlaşma. *Kriter Dergi*. (Eylül 2022) 7(71). <https://kriterdergi.com/dosya-uluslararası-sistem-ve-bm/cozulemeyen-dugum-nukleer-anlasma>
- Celalifer Ekinci, A. (2009). *İran nükleer krizi*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK).
- Cleveland, W. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Çev.) Mehmet Harmancı. İstanbul: Agora Kitaplığı. (Orijinal Yayın Tarihi 2004).
- Cohen, R. A. (2022). From Iranian Shi'ization to colonization in Syria to establish Shi'i territorial contiguity. *Middle Eastern Studies*. 58(6) 1024-1036. doi: 10.1080/00263206.2021.1995363.
- Elhan, N. (2022). İran'ın Şia Meta-Anlatısı: Politika, Siyasal Söylem ve Pratik. (İçinde) O. Karaoğlu, N. Elhan (Ed.). *İran: Bir ülkenin anatomisi* (s. 505-518). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Erdil, B. (2021). Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı işgaline etki eden süreç ve Ukrayna jeopolitiği. *Karadeniz Araştırmaları*. 18(69). 47-56.
- Eslami, M. (2022). Iran's drone supply to Russia and changing dynamics of the Ukraine War. *Journal of Peace and Nuclear Disarmament*. 5(2), 507-518. <https://doi.org/10.1080/25751654.2022.2149077>.
- Goodarzi, J.M., (2013). Syria and Iran: Alliance cooperation in a changing regional environment. *Ortadoğu Etütleri*, 4(2), 31-54.
- Gül, M., Karapınar, E. (2020). İran nükleer krizi ve zorlayıcı diplomasi. *Vizyoner Dergisi*. 11(26), 279-290.
- Güven, A. (09.04.2022). İran'ın Rusya-Ukrayna Savaşı'na yönelik BM oylamalarındaki tutumu. <https://iramcenter.org/iranin-rusya-ukrayna-savasina-yonelik-bm-oylamalarindaki-tutumu-731>
- Hacıoğlu, N. (2019). İran'ın nükleer enerji programının sınırlandırılmasına ilişkin Kapsamlı Ortak Eylem Planı (2015) ve İran-Rusya ilişkileri. *Novus Orbis Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 1(2). 126-145.
- Işıksal, H., Golkarian, G. (2019). Ortadoğu'nun sonlandırılmayan sorunu: Hatemi'den Ruhani'ye İran'ın nükleer enerji siyaseti. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(2), 416-432. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i2.2002.

- Jane, M. (2017). İran'ın nükleer politikasının gelişimi ve uygulanan ambargo ve yaptırımların dış politikasına etkilerinin analizi. *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi, İran Özel Sayısı. 1(2)*. 264-314.
- Joint Comprehensive Plan of Action. (14 Temmuz 2015). https://www.eeas.europa.eu/eeas/joint-comprehensive-plan-action_en
- Kahraman, E. (2016). Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya Federasyonu-İran ilişkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi. 12(24)*, 29-70.
- Kalehsar, O.S., Telli, A. (2017). The future of Iran-Russia energy relations post-sanctions. *Middle East Policy. 24(3) (Fall 2017)*. 163-170.
- Koç, M. (28.02.2022). Rusya'nın Ukrayna işgaline İran'ın yaklaşımı. <https://iramcenter.org/rusyanin-ukrayna-iskaline-iranin-yaklasimi-706>
- Mahmadov, H., Naseem, M.Y. (2018). Russia-Iran defense cooperation: Past and present. *The Journal of Iranian Studies (İran Çalışmaları Dergisi). 2(1)*, 91-119.
- Mousavian S.,H., Chitsazian, M., R. (2020). Iran's foreign policy in the Middle East: A grand strategy. *Middle East Policy. 27(3)*, 99-114. <https://doi.org/10.1111/mepo.12515>.
- Rashid, Y. (2022). Artan İran-Rusya ilişkilerinin jeoekonomik boyutu. <https://www.iramcenter.org/artan-iran-rusya-iliskilerinin-jeoekonomik-boyutu-840>
- Shumilin A, Shuminlina, I. (2017). Russia as a gravity pole of the GCC's new foreign policy pragmatism. *The International Spectator. 52(2)*, 115-129. <https://doi.org/10.1080/03932729.2017.1311563>.
- Sarı, İ. (2023). Rusya'nın yaptırımları atlatma stratejileri: İran deneyiminden çıkarımlar. *Ortadoğu Analiz. 14(127) (Temmuz 2023)*, 24-27.
- Sinkaya, B. (2022). İslam Cumhuriyeti'nde dış politika: Çelişkiler ve ikilemler, (İçinde) O. Karaoğlu, N. Elhan (Ed.) *İran: Bir ülkenin anatomisi* (s. 389-405). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Sönmez, G. (2023). Foreign Shiite fighters in the Syrian Civil War: Actors, recruitment strategies and Iran's regional role. *Journal of Security Studies. 24(1)*. 158-173.
- Şen, G. (2012). İran ve "Arap Baharı": Bağlam, Söylem ve Siyaset. *Ortadoğu Etütleri 3(2) (Ocak 2012)*. 95-118.
- Şen, O., Şahin, M. (2020). Miscalculation in proxy war: The United States and Russia in Syrian Civil War from the Neoclassical Realist Perspective. *Gazi Akademik Bakış. 14(27)*, 243-260.
- United States Institute of Peace (March 2, 2023). Roster of Iran's Drones. <https://iranprimer.usip.org/blog/2023/mar/02/roster-iran%E2%80%99s-drones>
- Uyaniker, H.B. (2018). Kırım sorunundan Donbas Savaşı'na Rusya-Ukrayna uzlaşmazlığı. *Karadeniz Araştırmaları. 15(59) (Güz 2018)*. 137-168.
- Uygur, H. (2023). İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliği ne anlama geliyor? (15.07.2023) <https://www.iramcenter.org/iranin-sanghay-isbirligi-orgutu-uyeligi-ne-anlama-geliyor-2398>
- Worldometer. Natural gas reserves by country. <https://www.worldometers.info/gas/gas-reserves-by-country/>

- Zengin Okay, D. (2023). Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ilk yılında Rusya dünyanın en çok yaptırım uygulanan ülkesi oldu. (23.03.2023) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ukrayna-savasinin-ilk-yilinda-rusya-dunyanin-en-cok-yaptirim-uygulanan-ulkesi-oldu/2828570>
- Zorlu, F. (2020, Temmuz 18). Russia, China vetoes in US Security Council aided Assad. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/russia-china-vetoes-in-un-security-council-aided-assad/1914580>